

підручниках з «Основ здоров'я» для початкової школи за концентричним принципом побудови. Він структурований за розділами, визначеними змістовими лініями освітньої галузі: здоров'я людини; фізична складова здоров'я; соціальна складова здоров'я; психічна і духовна складова здоров'я. У кожному розділі вміщено практичні роботи і завдання, спрямовані на формування ціннісного ставлення до здоров'я, надбання особистісного досвіду здоров'язбережувальної поведінки, залучення учнів до цінності здоров'я.

За результатами аналізу сформульовано рекомендації щодо вдосконалення змісту з основ здоров'я:

1) необхідно уточнити мету освітньої галузі згідно з сучасними науковими уявленнями: формування здоров'язбережувальної компетентності шляхом набуття учнями навичок збереження, зміцнення, відновлення, використання здоров'я та ціннісного ставлення до нього, розвитку особистої культури здоров'я загалом;

2) уточнити вимоги до навчальних досягнень з метою надання їм відповідності структурі здоров'язбережувальної компетентності, реалістичності та досяжності;

3) з метою розвантаження змісту початкового курсу «Основ здоров'я» пропонуємо:

а) усунути зайву деталізацію змісту у 1-3 класах шляхом вилучення, наприклад, практичної роботи «Вимірювання пульсу», понять активний і пасивний відпочинок, відомостей про першу допомогу при харчових отруєннях, будову велосипеда тощо; засвоєння вправ для пальців рук та очей на фізкультурних вилученнях; переносом частини текстової інформації до методичних рекомендацій для вчителів;

б) усунути дублювання у змісті освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» шляхом його вилучення;

4) подання навчального матеріалу у підручниках з «Основ здоров'я» здійснювати з орієнтацією на розвиток критичного мислення в учнів.

1.3. Розвиток змісту української початкової освіти в контексті зарубіжного досвіду

Відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти (далі – МСКО) початкова освіта покликана формувати в учнів навички з читання, письма та математики, закладати підґрунтя для подальшого навчання і особистісного розвитку. Такі орієнтири характеризують мету початкової освіти в усіх країнах світу, у тому числі в Україні.

Розвиток початкової освіти у незалежній Україні характеризується динамікою та кореляцією з тенденціями розвитку початкової ланки навчання в країнах зарубіжжя, передусім, в країнах Європи, під впливом

спільних викликів – глобалізації, активного упровадження ІКТ, посилення взаємопроникнення культур.

Для того щоб відповідати цим викликам часу початкова школа в країнах зарубіжжя характеризується масштабними трансформаціями управлінського, організаційного та змістового характеру. В управлінській сфері зміни у напрямі децентралізації спрямовано на збільшення рівня автономії початкових шкіл. На практиці це реалізується через отримання школами значно більшого обсягу повноважень, які можуть здійснюватися директором навчального закладу/шкільною радою. Зокрема, це стосується затвердження (в рамках національних/регіональних стандартів) навчальних планів, навчальних програм, методик викладання, дидактичних матеріалів, політики щодо домашніх завдань, культурних і спортивних заходів; ухвалення рішень стосовно організації життя школи (розпорядок дня, розподіл навчального року на семестри та розподіл навчальних годин за предметами/предметними галузями) тощо.

Інша група трансформацій стосується оптимізації організації навчального процесу шляхом зменшення кількості учнів у класах; реструктуризації навчального тижня з метою вивільнення субот за рахунок збільшення навантаження на інші п'ять днів тижня; реструктуризації навчального року у напрямі рівномірної тривалості семестрів та канікул; розподілу терміну початкової освіти на етапи з метою чіткішого структурування цілей навчання, змісту, окреслення освітніх результатів й розроблення відповідних оцінних інструментів. Наймасштабніших трансформацій зазнає зміст початкової освіти, в якій фактично відбуваються зміни системного характеру.

Посилення наступності між змістом дошкільної та початкової освіти

Піднесення ролі дошкільної освіти, посилення наступності між дошкільною і початковою освітою в Україні корелює з загальною тенденцією привернення уваги до дошкілля та переддошкілля у країнах ЄС. Така позиція держав-членів ґрунтується на результатах наукових досліджень, де підтверджується безпосередній зв'язок між залученням дітей до дошкільної освіти та їхніми успіхами. Так, діти, які були охоплені дошкільною освітою, демонструють вищі академічні досягнення та соціалізаційні успіхи впродовж навчання в середній школі, а також швидке кар'єрне зростання у дорослому житті.

Якісна дошкільна освіта інтенсифікує формування у молодших школярів умінь з мовлення, читання, математичну, природничу і соціальну компетентності, вміння вчитися. Діти, які були охоплені дошкільною освітою, демонструють кращі результати у міжнародних порівняльних

дослідженнях якості знань учнів у порівнянні з їхніми ровесниками, які не відвідували дошкільні заклади.

Держави-члени ЄС активно упроваджують ідею інтенсифікації охоплення дітей дошкільною освітою у практику: за статистикою у 28 країнах ЄС на сучасному етапі дошкільні заклади відвідують 93% дітей передшкільного віку (починаючи з 4-річного віку).

У контексті зростання уваги до дошкільної освіти багато країн спрямовують зусилля на забезпечення наступності змісту дошкільної і початкової освіти. Хоча пряма наступність притаманна лише окремим з європейських країн, варто відзначити, що вона забезпечується відповідністю освітніх галузей стандарту дошкільної освіти і стандарту обов'язкової шкільної освіти. Водночас, у більшості країн дошкільля залишається освітнім рівнем, який має свої, притаманні цьому рівню завдання – розвиток природного потенціалу дитини. Місія дошкільної освіти полягає у фізичному, когнітивному, емоційному та соціальному розвитку особистості. Завдання формування навичок читання, грамотності письма, лічби на рівні дошкільля висуваються лише у скандинавських країнах для дітей передшкільного віку з огляду на те, що початок навчання у початковій школі припадає на вік 7 років.

Трансформація змісту початкової освіти на компетентнісні засади

У початковій освіті України відбувається модернізація змісту та методик навчання у контексті ідеї компетентнісної освіти. У новій редакції Державного стандарту початкової загальної середньої освіти компетентнісний підхід набув подальшого розвитку в аспектах упорядкування термінологічного апарату, окреслення вимог до результативного складника.

Ключовою причиною стрімкої трансформації освіти на компетентнісні засади у зарубіжжі стало перевантаження її змісту. Про перевантаження змісту початкової освіти у багатьох країнах ідеться у дослідженні «Міжнародні напрями розвитку початкової освіти», де відмічається перманентне включення до змісту початкової освіти нових освітніх галузей і тем протягом останніх десятиліть. У дослідженні ЮНЕСКО «Розбудова здатностей фахівців з курикулу для реформування освіти» конкретизуються негативні наслідки перевантаження змісту початкової освіти в країнах Азії. Зокрема, відзначається, що перевантаження змісту у Китаї призводить до проблем із його засвоєнням учнями; на Філіппінах – до сповільнення розвитку у них компетентностей; у В'єтнамі – до збіднення діяльнісної складової змісту; в Індонезії – до ситуації, коли більша частина змісту охоплює інформацію, яку потрібно запам'ятовувати учням, залишаючи мало місця для розвитку у них критичного мислення і вміння вчитись.

Інструментом подолання проблеми перевантаження, передусім у країнах ЄС, обрано трансформацію змісту на компетентнісні засади. У 2006 році Рекомендацією Європейського Парламенту та Європейської Ради було прийнято Європейську довідкову рамку ключових компетентностей для навчання впродовж життя. Прийняття зазначеної рамки активізувало трансформацію змісту освіти у площину компетентностей, хоча формат і швидкість такої трансформації є різними. Деякі країни в рамках затверджених національних стратегій застосовують системний підхід, інші, в умовах відсутності таких стратегій, йдуть по шляху запровадження окремих ключових компетентностей. Так, такі країни, як Польща, Іспанія та Литва ухвалили національні стратегії запровадження цілісного переліку з восьми компетентностей; у Португалії і Нідерландах – лише природничої, у Бельгії, Данії, Норвегії – компетентності спілкування іноземною мовою. Водночас, практично усі країни мають спеціальні стратегії, покликані формувати в учнів ІКТ-компетентність.

Трансформація змісту початкової освіти на компетентнісні засади відбувається також шляхом відходу від суто предметного навчання до побудови змісту освіти в напрямі запровадження освітніх галузей та міжпредметних тем (паралельно з існуванням навчальних предметів).

Характеризуючи запровадження освітніх галузей в початковій школі, необхідно зазначити, що така практика спрямована передусім на формування так званих трансферсальних/надпредметних компетентностей – вміння вчитись, громадянської та ІКТ-компетентностей.

Розвиток концепту оцінювання навчальних досягнень учнів

В умовах трансформації змісту початкової освіти в Україні на компетентнісні засади відбувається посилення ролі його результативної складової, що обумовлює пошук адекватних оцінних технологій, які б уможливили вимірювання рівня набуття школярами предметних і ключових компетентностей. Українська педагогічна теорія і практика збагачується новими оцінними технологіями (тестами, портфоліо учнівських досягнень тощо), покликаними зробити учня активним учасником навчального процесу, мотивуючи до самонавчання і саморозвитку.

Посилення так званої формульованої (розвивальної) функції оцінювання в європейській освіті пов'язано з ідеєю необхідності залучення учня до процесу оцінювання – на відміну від усталеного підходу до оцінювання, за якого останнє розглядалось як дія, що виконується однією людиною – вчителем, у сучасних умовах перевага починає надаватись двосторонньому процесу, який передбачає активну взаємодію вчителя та учня.

Іншим позитивом формульованого оцінювання вважається аспект справедливості, яка розуміється у контексті освіти як врахування не

лише навчальних результатів учнів, а й ступеня зусиль, що докладені ними для отримання цих результатів: навчальні заклади з високим відсотком так званих «неблагополучних» школярів, до яких відносять представників національних меншин і проблемних соціальних груп, в умовах активізації використання формувального оцінювання значно підвищують загальний показник рівня успішності учнів та якості роботи школи

До переваг формувального оцінювання європейці також відносять формування в учнів уміння вчитися, розвитку якого, зокрема, сприяють такі характеристики формувального оцінювання, як залучення учнів до процесу навчання, сприяння усвідомленню його важливості для подальшого життя; формування у них вмінь самооцінювання та оцінювання ровесниками один одного.

Іншим напрямом, який характеризує розвиток концепту оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи у країнах зарубіжжя є розроблення і запровадження оцінних технологій для вимірювання набуття учнями надпредметних ключових компетентностей:

– у Франції розроблено оцінні інструменти оцінювання ІКТ-компетентності для рівнів початкової, базової і середньої освіти, включаючи такі аспекти, як поведження в ІКТ оточенні, віднаходження, обробка, використання і продукування інформації; обмін інформацією;

– у Бельгії школи використовують ІКТ-паспорт (рекомендаційного характеру) для початкової і середньої шкіл;

– в Австрії оцінювання набуття школярами громадянської компетентності передбачає оцінювання набутих учнями характеристик самостійно вирішувати проблеми, критично мислити.

Втім необхідно зазначити, що оцінювання надпредметних компетентностей з огляду на надзвичайну складність проблеми залишається все ще недостатньо розробленим напрямом як у зарубіжній, так і в українській освіті.

Перспективність зарубіжного досвіду для подальшої розбудови початкової освіти в Україні

До перспективних напрямів зарубіжного досвіду, цінних і для української школи, слід віднести:

1) *Інтенсифікацію формування у молодших школярів навичок читання, письма, лічби.*

Початкова школа залишається ланкою, де відбувається формування базових навичок, які є основою для формування таких ключових компетентностей як «спілкування рідною мовою»; «математична компетентність», «компетентність з науки та технологій/природнична компетентність» тощо.

Сьогодні європейські країни вживають посилені заходи у цьому напрямі. Так, у Франції оновлений зміст початкової освіти спрямовано на формування грамотності через інтенсифікацію заходів з розвитку у молодших школярів так званої базової грамотності (читання, письмо, говоріння, лічби). Для цього у навчальному плані базового циклу початкової школи на щоденні обов'язкові заняття з читання і письма відводиться мінімум 2 год. 30 хв. на тиждень, а впродовж циклу поглибленого розвитку навичок в процесі щоденних обов'язкових занять з читання та письма на різних уроках діти мають опанувати протягом року 180 рекомендованих текстів.

В Іспанії метою розвитку початкової освіти проголошено створення можливостей для формування «базових культурних знань, вмінь і навичок», які охоплюють усне мовлення, навички читання, письмо, володіння арифметичними діями та усвідомлення взаємозв'язку з навколишнім світом.

Оволодіння учнями навичками читання, письма та лічби є основною метою початкової школи у Німеччині. У Рекомендаціях міністрів шістнадцяти земель щодо навичок, яких повинні набути учні, навчаючись у початковій школі, акцентується важливість грамотності, яка має формуватися у процесі навчання німецької мови (читання, письмо, говоріння, аудіювання) та арифметики (додавання, віднімання, ділення, множення);

У Великій Британії виокремлено так звані предмети «ядра» Національного курикулуму – англійську мову, математику і природознавство як обов'язкові у початковій школі. Британський уряд та суспільство переконані, що «компетентність з мови, лічби та володіння науковими методами пізнання світу є необхідним базисом для опанування рештою предметів, подальшого навчання і дорослого життя». Крім того, з метою підвищення рівня грамотності громадян реалізовано Національну стратегію грамотності та Національну стратегію розвитку кількісного мислення. У рамках зазначених стратегій початкові школи виділяють додатково по одній годині щоденно на навчання учнів читанню та письму, і по одній годині – математики.

2) Рух у напрямі побудови концепту цілісного змісту освіти, який окрім когнітивної складової включає діяльнісну і ціннісну.

Грамотність у новому розумінні визначається як здатність розуміти оточуючих, інтерпретувати інформацію, спілкуватися, лічити, використовувати друковані та письмові матеріали у відповідному контексті. Грамотність передбачає постійне навчання для сприяння індивідууму у досягненні цілей, розвитку знань і потенціалу та активної участі у житті суспільства. Сьогодні базові вміння читати, писати і рахувати, які визначають поняття «грамотність», розглядаються у значно розширеному діапазоні – окрім когнітивних та операційних характеристик вони вклю-

чають мотиваційні, соціальні й особистісні, важливість володіння якими усіма громадянами усвідомлюється країнами ЄС. Останні проводять чітку паралель між базовими вміннями, що розглядаються складовою ключових компетентностей, та економічними успіхами суспільств: грамотність населення пов'язується з конкурентоспроможністю держави і благополуччям суспільства, що призводить до активізації дій у напрямі формування грамотності в учнів початкових шкіл.

Наприклад, у Франції учні, закінчивши початковий рівень навчання в школі, повинні окрім базових умінь з читання, письма та лічби володіти спектром ціннісних, пізнавальних, соціокультурних та комунікативних характеристик. У Німеччині цілями початкової освіти проголошено індивідуальний розвиток учнів, формування крім основ грамотності соціальних вмінь та заохочення критичного і незалежного мислення. У Нідерландах цілі початкової школи викладено у форматі ключових умінь, що мають бути сформовані як окремими навчальними предметами, так і на міжпредметній основі. Йдеться про важливість забезпечення інтегрованого підходу до навчання для цілісного розвитку учня, що передбачає його емоційний, інтелектуальний, творчий та фізичний розвиток, формування суспільно значущих характеристик. До ключових умінь, зокрема, віднесено позитивне ставлення до роботи; уміння працювати за планом; використання різноманітних стратегій навчання; усвідомлення власних можливостей; уміння адекватно поводитись у суспільстві; використання різних засобів спілкування, включно з новими технологіями.

Зазначене завдання досягається шляхом домінування у змісті навчальних предметів/предметних галузей, на які покладається місія формування базових характеристик особистості; запровадження інтегративного підходу до структурування змісту освіти; формулювання цілей навчання у форматі навчальних результатів практичного спрямування.

1.4. Загальні висновки і рекомендації щодо удосконалення змісту початкової загальної середньої освіти

1. Для забезпечення реальної наступності між дошкільною і початковою ланками освіти і рівних стартових можливостей для навчання дітей у 1-му класі потребують доопрацювання зміст і вимоги освітніх ліній «Мовлення дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Дитина у природному довкіллі» Базового компоненту дошкільної освіти з метою розвантаження і усунення дублювань зі змістом програм 1 класу навчальних предметів «Навчання грамоті», «Математика», «Природознавство».

2. Внести зміни у базовий навчальний план для всіх початкових шкіл з метою введення у 1-2 класах такого важливого навчального